

Proč hledíme s despektem na ruské a sovětské dějiny?

Bílá místa ve studiu ruských a sovětských dějin v českém dějepisectví po roce 1990

Radomír Vlček

Česká společnost se po staletí nacházela na pomezí západoevropského a východoevropského kulturně civilizačního celku. Oběma byla více či méně ovlivňována. V odlišných dějinných etapách nebyl vliv kulturně civilizačních celků ani zdaleka rovnoměrný, o vyváženosti nelze hovořit ani v nejmenším. Kdežto např. v 19. století byl výraznější vliv západoevropského kulturně civilizačního celku, po většinu druhé poloviny 20. století převažoval vliv východoevropský. Intenzita vlivu nebyla dána pouze snahou a schopností jednoho či druhého kulturně civilizačního celku prosadit se, ale, a to zejména, ochotou českého prostředí jeden či druhý vliv přijímat a podléhat mu.

Ústřední zemí východoevropského kulturně civilizačního vlivu bylo nepochybně Rusko. Zájem o Rusko a jeho minulost má v českém prostředí dlouhou a bohatou tradici. Vyne se minimálně k tzv. obrozenecké, zvláště jungmannovské generaci, pro níž se Rusko společně s jinými slovanskými národy, resp. rusofilství a v širších souvislostech pojímané slovanství staly základními oporami jím formulovaného procesu formování moderního českého národa. Pro jungmannovskou generaci byl typický silně zromantizovaný a zidealizovaný pohled na ruskou minulost. Pro další hlubší poznání ruské minulosti bylo proto pro české prostředí nesmírně cenné, že tento obraz byl od poloviny 19. století korigován kritickým pohledem. Ten se ve druhé polovině 19. století stále zřetelněji v české společnosti prosazovalo a vedl ke kritickému rusofilství. Výrazný podíl na jeho formulování měly přední osobnosti českého politického života Karel Havlíček (1821-1856), František Palacký (1798-1876) a Tomáš G. Masaryk (1850-1937). Jejich prostřednictvím se kritický pohled na ruskou minulost prosadil rovněž u zakladatele českého profesního dějepisectví Jaroslava Golla (1846-1929) a prvního specialisty na ruské a východoevropské dějiny Jaroslava Bidla (1969-1937).

Na takto vzniklou tradici českého kritického pohledu na ruskou minulost navázal náhled na ruské dějiny, který se po roce 1918 formoval v samostatné Československé republice. Přímočarost vývoje však byla narušena diferenciací politického spektra, v němž s svoje místo zaujaly extrémně levicové kruhy. Jejich vidění událostí v Rusku, které znamenaly přeměnu carského státu v bolševický SSSR bylo apriorně pozitivní s akcentem na vše, co sociální revoluci připravovalo. Její význam se zvětšoval v souvislosti

s mezinárodněpolitickým vývojem ve třicátých letech 20. století. Za čelného představitele lze považovat Zdeňka Nejedlého (1878-1962). Druhé linie českého (československého) pohledu na ruskou minulost navázala na českou národní a kriticky rusofilskou tradici úzce provázanou s vědomím slovanské jazykové příbuznosti. Zvláště sympatická jí byla spolupráce s ruskou porevoluční emigrací. V politické rovině byla tato linie podporována skupinou, která vykazovala nesmiřitelný odpor k sovětskému režimu, snahu o prosazení intervence a později blokování navazování diplomatických kontaktů mezi ČSR a SSSR. Čelným představitelem této pravicové linie byl předseda národní demokracie Karel Kramář (1860-1937). V duchu poslední, hradní linie pak byla tvořena historiografická rovina vycházející z představ prezidenta T. G. Masaryka. Jí byl nejbližší Jan Slavík (1885-1978). Oba dříve zmiňované směry, jak orientovaný na Kramářův s tendencí utíkat se ve vztahu k Sovětskému svazu do carské minulosti, tak komunistický, nekriticky obdivující vše sovětské, považovala hradní linie za extrém. Bolševismus jako princip odmítala, byl však pro ni vnitřním ruským problémem; odmítala intervenci a vykazovala ochotu vztahy se sovětským Ruskem normalizovat.

Ačkoli byl český historiografický pohled na ruské a sovětské dějiny v meziválečné době výrazně determinován politickými událostmi a stranickými politickými liniemi, ještě výrazněji byl ovlivňován samotnou realitou existence samostatného československého státu. I když historiografie i nadále plnila významnou politicky opěrnou funkci, skutečnost budování samostatného státu jí umožnila ještě více se oprostít od dřívějších obrozeneckých emocí. V pohledu na ruské dějiny jsou tím zvýrazněné kritické a realistické pohledy zejména zřetelně v tvorbě Jana Slavíka (1885-1978) či Josefa Macůrka (1901-1992). Nelze ovšem nemít na zřeteli, že souběžně se prosazovalo levicové, především marxistické křídlo československé historiografie, které z ruské minulosti preparovalo to, co vyhovovalo marxistické ideologii a opačné stránky ruských dějin zamlčovalo. Napodobování sovětských vzorů se stalo hlavním krédem jeho skutečné vědě velmi vzdálenému přístupu k volbě historiografických témat a jejich metodologickému zpracování.

Druhá světová válka jakoby dala zapravdu posledně zmíněnému směru a nasměrovala česká rusistická a v řadě případů i širší slavistická studia tematicky vyhraněným a metodologickým velmi zúženým směrem. Nejen mezi marxisty se prosadil účel zvýraznit ruským protifašistický odboj. I když je třeba respektovat, že tento přístup měl širší, než jen český rozměr, nelze nekonstatovat, že v českém prostředí byl neobvykle výrazný. A tak, jakoby přirozeně tento fenomén ovládl i dobu po skončení války. Dokonce i u demokraticky smýšlejících historiků převážil pocit, že za osvobození Československa Rudou armádou je

nutno vyjádřit vděčnost Sovětskému svazu za každou cenu. Stoupenci levice ovšem zacházeli ještě dále, a to tak, že popírali všechna pozitiva západoevropského vlivu a vývoje. Toto pojetí se pak ještě zvýraznilo po komunistickém puči v únoru 1948. Dominantní postavení získala marxistická ideologie, která zcela odstranila názorovou pluralitu a metodologii historických bádání. Netýkalo se to jen analýzy ruských a sovětských dějin. Nekritické napodobování sovětských vzorů však bylo právě ve studiu ruských a sovětských dějin nejvýraznější. V následujících čtyřech desítkách let se česká rusistika a sovětologie staly zbytnělými disciplínami. Nešlo ovšem pouze o působení marxistické ideologie. Rusistika a sovětologie zaznamenaly obrovský rozvoj zejména kvůli ostré poválečné diferenciaci světa na tzv. Východ a tzv. Západ. Zejména Studená válka vyvolala na Západě snahu, či dokonce nutnost studovat Východ a jeho minulost mimořádně intenzívně. Právě na Západě proto vznikla řada nových institucí specializujících se na otázky Východní Evropy a Ruska zejména, . Jenomže byl obrovský rozdíl mezi vědeckým zkoumáním na Západě a na Východě. V Československu se po únoru 1948 skutečně vědecké zkoumání ruské a sovětské minulosti dostalo do silné defenzívy. Svobodný výběr témat byl zcela znemožněn, metodologie byla předem dána. Vše muselo vyhovovat marxistickým dogmatům, především snaze za každou cenu vysvětlit tzv. socialistické revoluce jako objektivně nutný historický fenomén.

Bipolarita světa, která se krátce po skončení světové války zřetelně projevila, vyvolala na Západě mimořádný zájem o ruské prostředí. I ruské a sovětské dějiny se staly politicky motivovanou záležitostí, kterou je nutné zevrubně analyzovat. Na rozdíl od tzv. východního bloku v něm ovšem panovala svobodná volba témat a metodologický přístup byl činěn tak, aby umožňoval co nejobjektivnější poznání. Šíře tematického a metodologického zaměření se dostaly do ostrého kontrastu s úzkým výběrem v československém prostoru. Výběrem, který s výjimkou událostí blíže či vzdáleněji souvisejících se socialistickou revolucí, vedl v českém pohledu na ruské a sovětské dějiny k zamlčování řady událostí, bílých míst a k nemožnosti a často i neochotě věnovat se tématům, která by nastínila ruskou a sovětskou minulost komplexně.

Z hlediska čtyřicetiletého období dominance marxistické metodologie však nelze nepřipomenout snahy některých českých historiků prosadit zejména ve volnějším šedesátých letech 20. století demokratičtější vědecký duch, který by překonal dosavadní vzorový sovětský dogmatický přístup a obnovil tradici českého kritického pohledu.¹ Období

---

¹ Srov. např. Milan ŠVANKMAJER, Karel HERMAN, Vladimír HOSTIČKA, Bohumila ZÁSTĚROVÁ, Dějiny Svazu sovětských socialistických republik: Díl 1., Dějiny Ruska.

normalizace, které nastalo po roce 1969, však tyto historiky diskriminovalo, jejich práce byly zakázány a témata jimi otevřená nebylo dále možné zpracovávat. A tak se teprve ve fázi uvolnění, která nastala ve druhé polovině osmdesátých let, začal projevovat nový trend. Ten přispěl alespoň k tematickému rozšíření studia ruských dějin. Skutečné tematické a metodologické rozšíření však mohlo nastat až po sametové revoluci.

Ačkoli historiografie vytváří kontinuační proces a stěží lze v jejich dějinách určit jeden konkrétní bod, od kterého se odvíjejí nové metodologické a tematické směry, v českém prostředí zaměřeném na studium dějin Ruska, Sovětského svazu a česko-ruských vztahů lze takový přelomový bod identifikovat. Jedná se o diskusi *Rusko, Sovětský svaz a my*, kterou uspořádal Ústav dějin východní Evropy ČSAV 29. března a 10. dubna roku 1990. Týkala se především fenoménu Ruska a Sovětského svazu v českých dějinách.² Tomuto aspektu se také v následujících třech letech intenzívně věnoval jeden z vědeckých týmů Ústavu dějin východní Evropy ČSAV, obnoveného na počátku roku 1990 jako specializované historiografické pracoviště se zaměřením na dějiny zemí východní a jihovýchodní Evropy v 19. a 20. století.³

O příkladném rozvoji rusistických studií po roce 1990 na tomto pracovišti svědčí řada schválených grantových projektů, mezi nimi i grant Grantové agentury Akademie věd ČR *Vznik a vývoj ruského impéria*. Realizace publikačně bohatě zamýšleného projektu zpracovat analyticky i synteticky zevrubné české pojednání o ruských dějinách a o vlivu ruského impéria na české prostředí, z nových pohledů a metodologických přístupů však vzhledem k selekci akademických pracovišť v první polovině roku 1993 nebyla zcela úspěšná. Ústav dějin východní Evropy ČSAV (od počátku roku 1992 působící pod názvem Ústav dějin střední a východní Evropy ČSAV) byl k 1.6.1993 zrušen. Stejně neblahý osud postihl i

---

Přehled politického vývoje společnosti. Praha 1967; Milan ŠVANKMAJER, Kateřina II., Praha 1971.

² *Sovětský svaz a my* (záznam diskuze, která proběhla v Ústavu dějin východní Evropy ve dne 29.3 a 10. 4. 1990), Úvodní slovo Milan Švankmajer, in: Sl.př. 76, 1990, s. 257-309.

³ Předložený text si neklade za cíl stát se vyčerpávajícím pojednáním o pracích českých historiků o ruských dějinách. V tomto směru odkazují na fundovanější a preciznější studie, zejména, Emil VORÁČEK, *Czech historiography after November 1989 on Russian, Ukrainian and Belorussian history: difficulties and political context*. In: *Prague Perspectives I: the history of East Central Europe and Russia: on the occasion of the 25-th anniversary of the death of Jan Slavík*. Eds.Petr ROUBAL a Václav VEBER. Praha 2004, s. 289-352. Úkolem předložené práce je naznačit směry a trendy, které se v českém bádání o dějinách Ruska a Sovětského svazu po roce 1990 vytvořily a na této bázi vést čtenáře k zamyšlení, proč řada témat z ruských a sovětských dějin zkoumána není nebo zůstává uzavřena pouze pro velmi úzký okruh specialistů, tedy, proč na některé stránky ruských a sovětských dějin (či dokonce na celé ruské a sovětské dějiny) hledíme s despektem.

obdobně specializovaná pracoviště na dějiny východní Evropy na českých vysokých školách. A tak se po roce 1993 česká rusistická badání roztržila do řady individuálních badatelských projektů, k jejichž vzájemnému prolnutí nepomohla ani aktivita Společnosti pro východoevropská badání, která mj. uspořádala několik tematických kolokvií.⁴

Přesto výzkum ruských a sovětských dějin a dějin česko-ruských vztahů v českém prostředí neustrnul na mrtvém bodě. Část úkolů bývalého Ústavu dějin střední a východní Evropy převzalo oddělení obecných dějin Historického ústavu AV ČR, jiné úkoly byly zahrnuty do obecných dějin studovaných na vysokoškolských pracovištích. Kromě seminářů východoevropských studií pražské a brněnské filozofické fakulty se jednalo především o pražskou fakultu sociálních věd a pražskou fakultu humanitních studií Univerzity Karlovy a brněnskou fakultu sociálních studií a brněnskou pedagogickou fakultu Masarykovy univerzity. Podařil se tím realizovat jeden pozitivní krok – nevyčleňovat ruské a východoevropské dějiny jako něco zcela zvláštního ale začleňovat je tam kam patří, tedy do souvislostí obecných a světových dějin. Problémem se ovšem stala kvantifikace ruských a sovětských dějin, tedy prostor, který jim a jejich autorům byl vymezen. Silně totiž opět, snad jako by v českém prostředí tradičně, zapůsobila politizace. Tentokrát ve smyslu negativní identifikace Ruska a Sovětského svazu. Pro mnohé zabývat se ruskými a sovětskými dějinami bylo chápáno jako cosi nepatřičné, něco, co vede k ideové diverzi, narušuje skutečnost, že české prostředí patří jen a výhradně k západnímu kulturně civilizačnímu okruhu. Pokud se v jeho minulosti občas objevily tendence nechat se ovlivňovat či směřovat k východu, byly prý nesprávnými vybočeními, které je třeba odsoudit.

Již ve zmíněné diskusi *Rusko, Sovětský svaz a my* bylo zdůrazněno, že zájem o Rusko a o jeho minulost má v českém prostředí dlouhou a bohatou tradici, že však bylo v uplynulých čtyřiceti letech v rámci tohoto studia mnoho pokřiveno a zamlčeno. Byla proto zdůrazněna nutnost navázat na kritické studium konkrétních problémů ruských dějin, zejména takových, které bezprostředně ovlivňovaly česko-ruské vztahy odvíjející se od základů vybudovaných českými prvorepublikovými historiky Jaroslavem Bidlem (1868-1937), Janem Slavíkem (1885-1978) a Josefem Macůrkem (1901-1992) a aplikovat ve stávajícím studiu nejnovější západoevropské metodologické trendy.

Na skutečnost, že se v tomto směru ne vše ihned dařilo, upozornila diskuse *Kontinuita ruských dějin*, která se od počátku roku 1999 rozproutila na stránkách ústředního časopisu

---

⁴ Srov. Ruské a sovětské dějiny v české poválečné historiografii. Sborník studií uspořádal Václav VEBER. Praha 1996.

českých historiků zaměřených na východoevropské dějiny - *Slovanského přehledu*.⁵ Na proklamaci tzv. pražské skupiny historiků-rusistů pozitivně zareagovala řada českých i zahraničních odborníků.⁶ Vznikly tím impulsy pro další tematické i metodologické rozšíření českých historicko-rusistických bádání a pro jejich sebereflexi v rámci moderní evropské rusistiky i širší historiografie.⁷

Zmíněnou diskusí se česká rusistika mj. zapojila do úvah o místě Ruska v Evropě a o vzájemném vlivu Ruska na středoevropské a západoevropské prostředí a obráceně. Do tohoto kontextu např. zapadá jedna z následných diskusí historiků inspirovaná brněnským Centrem pro studium demokracie a kultury a jím publikovanou studií britského historika Dana Dinera (1946) *Evropa mezi Západem, Byzancí a islámem*.⁸ S touto diskusí souvisely i následně projednávané obsahově mezioborové otázky, např. *Jaké jsou příčiny geniality ruské literatury 19. století a V čem tkví inspirace ruské teologické školy první poloviny 20. století*. Jejich cílem bylo nahlédnout na vztah Ruska a Evropy nikoli politickým ale kulturně náboženským pohledem. I když se jednalo jen o ojedinělá, byť i nesmírně zajímavá témata, je třeba ocenit, že podnítila další globálnější zamyšlení nad ruskými dějinami, např. nad ruskými církevními dějinami (srov. níže).⁹ Do kontextu podnětných zamyšlení a inspirativních sond do ruských a sovětských dějin jednoznačně zapadají významné počiny mladší generace českých rusistů v podobě tvorby tematických sborníků a kolektivních monografií zaměřených na duchovní

---

⁵ Srov. Jiří FRANĚK, Vladimír GONĚC, Vladislav MOULIS, Zdeněk SLÁDEK, Václav VEBER, Radomír VLČEK: Kontinuita ruských dějin. (Teze pražské skupiny historiků-rusistů), *Slovanský přehled* (dále jen Sl.př.) 85, 1999, s. 537-540.

⁶ Srov. Jiří FRANĚK, Bedřich LOEWENSTEIN., Vladimír GONĚC, Józef LEWANDOWSKI, in: Sl.př. 86, 2000, s. 129-132, Vladislav MOULIS, Ladislav ŠTINDL in: Sl.př. 86, 2000, s. 268-270, Michal REIMAN in: Sl.př. 86, 2000, s. 375-379, František ŠUMAN in: Sl.př. 86, 2000, s. 383-389.

⁷ Srov. Zdeněk SLÁDEK, Rusko a Evropa: ekvivalence či disparita? In: *Slovanské historické studie* 24, 1998, s. 21-31; Milan ŠVANKMAJER: Rusko a Evropa. In: *Dějiny a současnost* 21, 1999, s. 2-6; František KAUTMAN: Rusko a Evropa z Masarykova hlediska. In: *Masarykův sborník* 9, 1993-1995, s. 87-101; Karel PICHLÍK: Masaryk a Rusko za první světové války. In: *Sto let Masarykovy České otázky*. Praha 1997, s. 97-104; Jaroslav KOHOUT: Masarykovo Rusko a Evropa jako konfrontace civilizací. In: *Tvar* 1993, č. 11, s. 5; M. ŠVANKMAJER: Rusko a Evropa. Evropa a Rusko. Sl.př. 82, 1996, s. 349-356; M. ŠVANKMAJER, Rusko v proměnách doby. In: *Mezinárodní vztahy* 4, 1993, s. 44-49; Emil VORÁČEK: East Central Europe and Russia. In: *Fremde - Nachbarn - Partner wider Willen?* Wien-Toruń, Österreichische Gesellschaft für Mitteleuropäische Studien 1995, s. 149-156.

⁸ Srov. Dan DINER, *Dvojitý východ. Evropa mezi Západem, Byzancí a islámem*. In: Jiří HANUŠ, Jan VYBÍRAL, *Evropa a její duchovní tvář. Eseje-komentáře-diskuse*. Brno 2005.

⁹ Srov. Lubomír ŽÁK, P. A. Florenskij – prorok a mučedník „nového myšlení“. In: *Teologický sborník. Ekumenický čtvrtletník pro teologii*. VIII, 1, Brno 2002, s. 28-40;

tradice ruského prostředí.¹⁰ Signifikantní je v tomto smyslu také pozornost, kterou kulturně historickým souvislostem ruského (a v lecčems i širě slavistického) vývoje věnuje od roku 2007 Ústavem slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně vydávaný časopis *Novaja rusistika*.¹¹

Přes tyto nesmírně cenné, nová moderní témata ve zpracování ruských dějin otevírající podněty českému východoevropskému bádání stále chybí to stěžejní: výraznější diskuse o smyslu, významu a postavení české rusistiky a jí zpracovávaných témat zahrnujících pole od analýz po syntézy. Sjezdy historiků v Praze (1994), Hradci Králové (1999) a Pardubicích (2006) jim sice v sekcích i plénu vyjádřily podporu, čeští historici východní Evropy se však k široce komponované diskusi o smyslu, významu a postavení české rusistiky a jí zpracovávaných témat neodhodlali. Zaregistrovali sice, a zmíněná diskuse o kontinuitě ruských dějin je toho důkazem, že se ve druhé polovině devadesátých let 20. století v USA, Rakousku a Německu diskuse o smyslu východoevropských bádání rozproudily, na rozdíl např. od svých polských kolegů se však jimi neinspirovali.¹² Nereflektují, že např. diskuse německých historiků o smyslu a významu východoevropských bádání není jen zamyšlením nad otázkou, zda má studium východoevropských dějin po pádu evropské politické bipolarity ještě smysl, ale že jí jde, a to především, o způsob, jak východoevropská studia ztraktivnit a jak je přiblížit nejnovějším tematickým a metodologickým trendům obecných dějin. V tomto směru české rusistice např. chybí studium ruské a sovětské každodennosti upozorňující na shody a odlišnosti s jinými prostředími a dřívější akcentování politické a ideové roviny jen pozvolna překračuje vžitě stereotypy vydělující ruský prostor z ostatního světa. Jednou z mála výjimek je publikace Petra Proška *Ruská kuchyně v proměnách doby*, která studuje historické kořeny ruské kuchyně v kontextu zeměpisné polohy, klimatických podmínek a skutečnosti, že naprostá většina obyvatel ruského impéria žila na venkově.¹³

Absence prací výše uvedeného typu je zčásti nahrazována amatérskými historickými sondami činěnými v kontextu geografických reálií ruského prostředí. Lze např. upozornit na

---

Richard ČEMUS, Moskva – pravoslaví – Řím. In: Teologický sborník. Ekumenický čtvrtletník pro teologii. VIII, 1, Brno 200, s. 41-54.

¹⁰ Srov. Kulturní, duchovní a etnické kořeny Ruska: tradice a alternativy. Praha 2005; Kulturní, duchovní a etnické kořeny Ruska: vlivy a souvislosti. Praha 2006; Kulturní, duchovní a etnické kořeny Ruska: portréty. Praha 2009

¹¹ Srov. *Novaja rusistika*. Meždunarodnyj žurnal sovremennoj filologičeskoj i arealovoj rusistiki. 1, Brno 2007, 2, Brno 2008, 3, Brno 2009, 4, Brno 2010, 5, Brno 2011.

¹² Srov. *Wohin steuert die Osteuropaforschung. Eine Diskussion*. Herausgegeben von Stefan Creuzberger, Ingo Mannteufel, Alexander Steininger und Jutta Unser, Köln 2000.

práce českých cestovatelů Iva Sobotky (1965)¹⁴, Martina Ryšavého (1967)¹⁵ a Leoše Šimánka (1946).¹⁶

Dalším problémem české rusistiky devadesátých let 20. století a prvního desetiletí 21. století je absence studia zaměřeného výrazněji na ruskou / sovětskou hospodářskou a sociální rovinu. Příklady pokoušejícími se o nápravu jsou letos obhájená disertační práce Martina Marka na filozofické fakultě v Brně¹⁷ a doktorský projekt Alexandry Řehákové řešený na tíže fakultě.¹⁸ Důvody neutěšeného zájmu o hospodářskou a sociální rovinu tkví v něčem poněkud odlišném, než předchozí absence. Nikoli v neochotě aplikovat nové přístupy, ale v obavách z dřívějšího předimenzování tohoto studia. Ve strachu, že se české prostředí opět propadne do přehršle ruských a sovětských vlivů. Znovu není dostatečně reflektována historická zkušenost českého kriticky rusofilského přístupu umožňujícího na jedné straně zevrubně poznat a pochopit ruské prostředí a na druhé se dostatečně kriticky vypořádat s jeho možnými vlivy. Navíc se opomínají skutečnost, že možnosti, které zejména v této oblasti poskytly v první polovině devadesátých let 20. století otevřené ruské archivy, byly takovýmito apriorními obavami českou historickou rusistikou promarněny. A to dokonce nejen v rovině hospodářských a sociálních dějin!

Součástí výše uvedených diskuse českých rusistů se stala zamyšlení nad stěžním problémem ruských a sovětských dějin - otázka kontinuity a diskontinuity ruských dějin. Jenomže tato vcelku zajímavě zahájená diskuse byla po krátké době ukončena. Čeští rusisté se tímto problémem téměř nezabývají. Domnívám se, že právě v absenci další diskuse tkví důvod, proč má česká rusistika doposud jen jedno souhrnné zpracování ruských a sovětských dějin. Jedná se o *Dějiny Ruska* autorského kolektivu Milana Švankmajera (1928-2003), Václava Vebera (1931), Zdeňka Sládka (1926-2003) a Vladislava Moulise (1931-2006). Jde o práci, které již recenzenti vyčítali, že svými kořeny tkvěly v šedesátých letech 20. století a že

---

¹³ Srov. Petr PROŠEK, *Ruská kuchyně v proměnách doby: gastro-etno-kulturní studie*. Praha 2007.

¹⁴ Srov. Ivo SOBOTKA, *Rusko. Osmnáct obrazů z cest po ruské zemi a kláštorech*. Olomouc 2007.

¹⁵ Srov. Martin RYŠAVÝ, *Cesty na Sibiř*. Praha 2008.

¹⁶ Srov. Leoš ŠIMÁNEK, *Rusko – země plná překvapení: půl roku na dobrodružné cestě od Karpat až k Bajkalu, hledání přirozeného způsobu života a nedotčené přírody*. Pardubice 2001.

¹⁷ Srov. Martin MAREK, *Baťovy závody, batismus a Sovětský svaz v letech 1918-1938. Konfrontace a kontakty na pozadí specifik československo-sovětských hospodářských vztahů*. Brno 2010. Disertační práce.

¹⁸ Srov. Alexandra ŘEHÁKOVÁ, *Agrární reformy v Rusku v 1906-1953: Od Stolypina ke Stalinovi*. Doktorský studijní projekt. Brno 2010.

je tudíž jejich tematické a zejména metodologické pojetí zastaralé. Ovšem mezi čtenářskou veřejností se publikace dočkala velmi pozitivní reakce. A to nejen v době svého prvního vydání. Nakladatelství Lidové noviny proto vydalo tuto publikaci již v šesti postupně doplňovaných vydáních. A stále se jedná o mimořádně prodejnou publikaci.¹⁹ Nicméně *Dějiny Ruska* jsou pouze jedním z možných náhledů na ruské / sovětské dějiny od jejich počátku do současnosti. Minimum pozornosti je v nich věnováno hospodářské rovině o každodennosti ani nemluvě.

Podobný význam, jako měly v rovině velkých syntéz *Dějiny Ruska*, měly ve vysokoškolské výuce skripta *Dějiny střední, jihovýchodní a východní Evropy I. Středověk (do r. 1526)*. Vydal je v roce 1995 Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.²⁰ Zůstalo však u torza, ani po více než patnácti letech nevyšlo jejich pokračování. A tak se svérázným zastoupením absentujících syntéz české rusistiky staly překlady. Jistě je pozitivní, když se v českém prostředí objeví překlady významných světových děl. Jenomže v případě ruských dějin se ne vždy jedná o nejhodnotnější práce. Např. bylo vydáno málo hodnověrné vydání britsko-kanadského historika Philipse Longwortha (1933) *Dějiny impéria*.²¹ Čtenář je jimi faktograficky mystifikován.

K sovětským dějinám vyšla v českém prostředí první objektivní a skutečně syntetizující práce již v roce 1991. Jednalo se o publikaci Michala Reimana, *Lenin, Stalin, Gorbačov. Kontinuita a zlomy v sovětských dějinách*. Z valné části se jednalo o překlad Reimannovy německy napsané práce vydané roku 1987 v Hamburku.²² K syntézám věnujícím se sovětskému období lze také přiřadit týmovou práci o vzniku, krizi a rozpadu sovětského bloku vydanou v témže roce jako Reimanův český překlad.²³ Tuto syntézu pak o devět let později nahradila vyzrálější a proporčně vyváženější publikace Bohuslava Lityry

---

¹⁹ Srov. Milan ŠVANKMAJER, Václav VEBER, Zdeněk Sládek, Vladislav MOULIS, *Dějiny Ruska*, Praha 1995, 2. opravené a doplněné vydání, Praha 1996, 3. opravené a doplněné vydání, Praha 1998; 4. opravené a doplněné vydání Praha 2004; 5. opravené a doplněné vydání Praha 2008; 6. opravené a doplněné vydání Praha 2010.

²⁰ Srov. *Dějiny střední, jihovýchodní a východní Evropy I. Středověk (do r. 1526)*. Brno 1995.

²¹ Srov. Philips LONGWORTH, *Dějiny impéria. Sláva a pád ruských říší*. Praha-Plzeň 2008.

²² Michal REIMAN: *Lenin, Stalin, Gorbačov. Kontinuita a zlomy v sovětských dějinách*. Praha 1991; TÝŽ, *Lenin, Stalin Gorbačov. Kontinuität und Brüche in der sowjetischen Geschichte*. Hamburg 1987.

²³ Vladislav MOULIS, Jaroslav VALENTA, Jiří VYKOUKAL a kol., *Vznik, krize a rozpad Sovětského bloku v Evropě 1944-1989*. Ostrava 1991.

(1950), Miroslava Tejchmana (1938) a Jiřího Vykoukala (1961) *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*.²⁴

Z výše uvedeného o syntézách ruských a sovětských dějin je zřejmé, že česká historická rusistika reagovala na počátku devadesátých let 20. století na hlad veřejnosti po ucelených pracích o ruských a sovětských dějinách. Postupem času však jakoby zájem odborníků tvořit takové práce ustrnul. Přitom zájem čtenářů, jak to dosvědčují *Dějiny Ruska*, rozhodně neklesl. Klesla jen aktivita historiků – rusistů. Proč? Že by se raději věnovali jiným tématům, neměli zájem objasňovat bílá místa v ruských dějinách či čtenářům sdělovat výsledky svých rusistických bádání? Nebo opravdu již bylo v ruských a sovětských dějinách vše probádáno a není nutné české prostředí zahlcovat novými pracemi?

Dalším problémem současných českých rusistických studií úzce souvisejícím se syntetickým zpracováním, je nesystematický přístup k problému označitelnému jako „ruské / sovětské impérium“ a jeho jednotlivé části. Většina výše i níže uvedených prací se totiž týká pouze Ruska či Sovětského svazu jako celku. Jenomže zejména rozpad Sovětského svazu na počátku devadesátých let 20. století jasně ukázal, že historické problémy rozpadu v mnohém tkví v národních a dokonce i státních tradicích a odlišnostech od celku. Jedná se o specifika, která byla staletími pouze překryta rouškou impéria. A nezájmem okolí tato specifika sledovat, objasňovat a vysvětlovat. A tak je třeba na jedné straně ocenit ty jednotlivce, kteří horizont impéria překračují a národnostním problémům a s nimi souvisejícími otázkami se věnují a na druhé straně nabádat další k soustředění na uvedené problémy. Např. ukrajinským problémům se věnoval Vladimír Hostička (1929), baltistickým Luboš Švec (1961).²⁵

Co se týče analýz, není ani v nich situace pro českou rusistiku o mnoho lepší. I v nich převažuje při výběru témat subjektivita badatele, systematické mapování na následné zobrazení celku neexistuje. Přesto za uplynulých dvacet let vznikla řada zajímavých a podnětných prací. Např. monografie brněnského historika Pavla Bočka věnovaná staršímu období ruských dějin.²⁶ Tu doplňuje překlad práce polského historika Wladysława Serczyka

---

²⁴ Srov. Jiří VYKOUKAL, Bohuslav LITERA, Miroslav TEJCHMAN, *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, Praha 2000.

²⁵ Srov. Vladimír HOSTIČKA, *Idea ukrajinské státnosti a pokusy o její realizaci*. Sl.př. 78, 1992, s. 1-10; TÝŽ, *Ukrajina mezi Polskem a Ruskem v letech 1657-1659. (K vývoji ukrajinské státnosti.)* In: *Slovanské historické studie* 18, 1992, s. 24-46; Vladimír GONĚC, *Ruská politika a ukrajinská otázka v roce 1917*. Sl.př. 78, 1992, s. 411-426; Olexandr BOJKO, Vladimír GONĚC, *Nejnovější dějiny Ukrajiny*. Brno 1997. Luboš ŠVEC, Vladimír MACURA, Pavel ŠTOL, *Dějiny pobaltských zemí*. Praha 1996; Luboš ŠVEC, *Kulturní styky ČSR s pobaltskými republikami mezi dvěma světovými válkami*. Sl.př. 78, 1992, s. 427-435.

²⁶ Srov. Pavel BOČEK, *Stát a církev v Rusku na přelomu 15. a 16. století*, Brno 1995.

(1935) o Ivanu IV.²⁷ a kniha o téže historické osobnosti britského a původem ruského historika Roberta Payna (1911-1983) a Nikity Romanova ().²⁸ Druhá z uvedených publikací ovšem poprvé vyšla v anglické podobě již v roce 1975. O více než třicet let opožděné české vydání jen podtrhuje situaci, v níž se česká rusistika nachází. Jí nezpracovaná témata musí suplovat literatura sice čtivá, ale metodologicky jednoznačně překonaná. Zčásti je to paradox, protože na ruské středověké dějiny existuje v České republice několik odborníků. Kromě Pavla Bočka (1955) se na ně zaměřuje zejména Dana Picková (1954) z Univerzity Karlovy. Zatímco P. Boček se soustředí na kulturně politické vlivy ruské pravoslavné církve, doménou D. Pickové jsou politické a hospodářské vazby ruského státu. Nejznámější je její monografie o poselstvech Habsburků na moskevský dvůr. Sleduje rovněž počátky ruského státu v širším evropském kontextu.²⁹

P. Boček se soustředil rovněž na roli náboženství a ruské církve při formování ruského státu na přelomu 15. a 16. století.³⁰ V této tematice nelze vynechat ani práce literárního vědce Jana B. Láška (1956) a kolektivu byzantologů sledujících historické kořeny ruské civilizace na pozadí byzantským.³¹ Jisté naděje pro další zpracování starších ruských dějin slibují diplomové práce, které jsou zpracovávány na českých vysokých školách. Např. na brněnské filozofické fakultě byla letos obhájena diplomová práce o ruské smutě a fenoménu ruského cara.³²

Pozoruhodnou práci o jedné z nejvýznamnějších osobností ruských dějin caru Petru I. vydal v roce 1999 Milan Švankmajer, v letech 1990-1993 ředitel Ústavu dějin střední a východní Evropy ČSAV. Švankmajer vedle dalších studií k dějinám Ruska 18. a 19. století

---

²⁷ Srov. Władysław SERCZYK, Ivan IV. Hrozný. Car vši Rusi a stvořitel samoděržaví. Praha 2004.

²⁸ Srov. Robert PAYNE, Nikita ROMANOFF, Ivan IV. Hrozný. Životní příběh prvního cara a zároveň jednoho z největších tyranů v dějinách Ruska. Praha-Plzeň 2008. V původní podobě tato práce vyšla již v roce 1975.

²⁹ Srov. Dana PICKOVÁ, O počátcích státu Rusů. In: Historický obzor XI-XII, 2007, s. 253-261; TÁŽ, Anglo-ruské vztahy ve druhé polovině 16. století., Praha 1992; TÁŽ, K problematice anglo-ruských vztahů ve druhé polovině 16. století. Sl.př. 79, 1993, s. 241-252;

³⁰ Srov. Pavel BOČEK, Reformátoři ruské pravoslavné církve ve 13. a 14. století. Sl.př. 77, 1991, s. 353-363; Týž, Vrchol ruského něstjažatělství v 1. čtvrtině 16. století. Sl.př. 78, 1992, s. 305-320; Týž, Stát a církev v Rusku v polovině XVI. století. Metropolita Makarij a jeho společensko-politické názory. In: SPFFBU © 41, 1992, 39, s. 31-41; Týž, Stát a církev v Rusku na přelomu 15. a 16. století. Brno 1995.

³¹ Srov. Jan B. LÁŠEK, Počátky křesťanství u východních Slovanů. Praha 1997.

³² Srov. Taťána SOUČKOVÁ, Krize panovnické moci v Rusku na přelomu 16. a 17. století. Diplomová práce. Brno 2010.

v devadesátých letech 20. století publikoval rovněž monografii o Kateřině II., její memoáry³³ a knihu o působení ruských vojsk v českém prostředí v napoleonském období³⁴. Ve všech uvedených publikacích je třeba ocenit, že se nejedná výhradně o práce zaměřené na ústřední osobnosti, ale o pojednání o širokém spektru ruských dějin doby, ve které sledované osobnosti působily.³⁵ Tím se výrazně liší od překladové literatury, které se, podobně jako v případě ruského cara Ivana IV., objevuje na knižních pultech.³⁶

Jiné významné osobnosti ruských dějin, carovi Mikuláši II. věnoval monografii další přední český rusista Václav Veber. Oproti Švankmajerovým pracím je tato publikace více založena na pramenné bázi, zejména na publikovaných edicích.³⁷ Václav Veber se několika studii rovněž věnoval Mikulášově manželce Alexandře. Další analytické práce vztahující se k ruskému prostředí 80. a 90. let 19. století má česká rusistika díky Zbyňku Vydrovi (1978), který také publikoval monografie o židovské problematice v Rusku³⁸ a o ruském konzervativním myšlení.³⁹ Dílčích výsledků se dočkalo bádání v oblasti ruských politických ideologií a formování ruského národa a ruského nacionálního myšlení v kontextu slovanství⁴⁰ Monografie věnovaná problematice ruského panslavismu vyšla z pera studie R. Vlčka,⁴¹ širším souvislostem slovanství se věnoval Josef Kolečka (1924) a literární vědec Vladimír Svatoň (1931).⁴² Nepochybně pozoruhodným počinem bylo dvojí vydání práce Václava Černého (1905-1987) o panslavismu, studie vzniklé na počátku padesátých let bez publikační možnosti.⁴³ Ruskému politickému myšlení ve 20. století se věnoval zejména Emil Voráček.⁴⁴

---

³³ Srov. Paměti carevny Kateřiny II. Praha 1993.

³⁴ Srov. Milan ŠVANKMAJER, Čechy na sklonku napoleonských válek: 1810-1815. Praha 2004.

³⁵ Srov. Milan ŠVANKMAJER, Petr I. Zrození impéria, Praha 1999.

³⁶ Srov. např. Robert MASSIE, Petr Veliký. Život a svět. Praha 2006.

³⁷ Srov. Václav VEBER, Mikuláš II. a jeho svět. Rusko 1894-1917, Praha 2000.

³⁸ Zbyněk VYDRA, Židovská otázka v carském Rusku: vláda, Židé a antisemitismus. Pardubice 2006.

³⁹ Srov. TÝŽ, Život za cara? Krajní pravice v předrevolučním Rusku. Praha 2010.

⁴⁰ Srov. Radomír VLČEK, M. P. Pogodin a formování ruského panslavismu, Sl.př. 81, 1995, s. 193-209; TÝŽ, Ruský panslavismus a krymská válka, Sl.př. 85, 1999, s. 13-31; TÝŽ, Nacionalismus, panslavismus a novoslavismus – pokusy o řešení krize ruského impéria na přelomu 19. a 20. století? Sl.př. 80, 1994, s. 1-17;

⁴¹ Srov. TÝŽ, Ruský panslavismus – realita a fikce. Praha 2002.

⁴² Josef KOLEJKA, Slovanství (slovanofilství) ruské společnosti v první polovině 19. století. SPFFBU © 39, Brno 1992, s. 53-65; Vladimír SVATONĚ, Panslavismus: nebezpečí nebo alternativa evropské kultury? Úvaha nad studií Václava Černého. Střední Evropa 10, 1994, s. 54-61.

⁴³ Srov. Václav ČERNÝ, Vývoj a zločiny panslavismu. Praha, b.d.; Václav ČERNÝ, Vývoj a zločiny panslavismu, Střední Evropa 9, 1993, 33, s. 195-114, 34, s. 94-104, 35, s. 91-102, 10, 1994, 36, s. 88-101, 37, s. 57-71, 38-39, s. 96-116.

Otázek slovanství a jeho postavení v Rusku se dotklo i několik konferencí, zejména v roce 1998 uspořádané mezinárodní konference o Františku Palackém, Kroměřížském sjezdu 1848 či pražskému slovanskému sjezdu v tomtéž roce. Marginální však nebyl ani podíl českých historiků na zahraničních konferencích, z nichž je nutné zejména jmenovat konference v Rakousku.⁴⁵

Pražský historik Marek Příhoda (1976) téma ruského politického a filozofického myšlení rozvinul o rozbor jeho kořenů a geneze, a to zejména sledováním 17. století.⁴⁶ Jeho kolega, rovněž kulturologicky orientovaný pražský historik, Hanuš Nykl (1975) se pak zaměřil na identifikaci paradigmat ruského myšlení druhé poloviny 19. století.⁴⁷ Lubomír Marek se oproti tomu věnoval problematice křesťanství.⁴⁸ Cenné v pracích uvedených autorů je zejména jejich včleňování Ruska do Evropy, hledání analogií a pochopitelně i odlišností.

Zajímavou a v českém prostředí zcela výjimečnou prací inspirovanou především německou rusistikou je dílo pražského historika Františka Stellnera (1966). Jedná se o znalce nejen ruských, ale i německých dějin, který se dlouhodobě zaměřuje na vztah Ruska k německému prostředí. Vedle studií o německých inspiracích Sofie Alexejevny, Petra I. či Alžběty Petrovny dokončil v roce 2010 pozoruhodnou dvoudílnou práci o německých vlivech v ruském prostředí 18. století.⁴⁹

Poněkud větší pozornost je v české rusistice věnována přelomu 19. a 20. století. Upozornit je třeba zejména na výše uvedené práce Václava Vebera a Zbyňka Vydry. Přesto řadu problémů ruských dějin přelomu 19. a 20. století supluje překlady: např. ruského

---

⁴⁴ Srov. Emil VORÁČEK, Eurasijství v ruském politickém myšlení: osudy jednoho z porevolučních ideových směrů ruské meziválečné emigrace. Praha 2004.

⁴⁵ Srov. Die slavische Idee. Herausgegeben von Andreas Moritsch. Beiträge am Matija Majar-Ziljski-Symposium vom 6. bis 10. Juli 1992 in Tratten/Pošišče, Kärnten. Slovanské štúdie, zvláštný výtlačok 1, Bratislava 1992; Matija Majar-Ziljski. Herausgeber/Izdajatelj: Andreas Moritsch. Redaktionelle Beitrenung/Uredil: Vincenc Rajšp Klagenfurt/Celovec – Lubljana/Laibach-Wien/Dunaj 1992; Andreas Moritsch (Hrsg.), Der Austroslavismus. Ein verfrühtes Konzept zur politischen Neugestaltung Mitteleuropas. Wien-Köln-Weimar 1996.

⁴⁶ Srov. Marek PŘÍHODA, Russia in Croatian Slavism from the 16th to the 18th Century: Pribojevič, Orbini, Vitezovič, Križanič. Prague 2007.

⁴⁷ Srov. Hanuš NYKL, Je slavjanofilství a západnictví sporem o Evropu? In: Russia Altera. Červený Kostelec - Praha 2008, s. 83-91; TÝŽ Kulturní, duchovní a etnické kořeny Ruska: vlivy a souvislosti. In: Russia Altera, Praha 2006.

⁴⁸ Lubomír MAREK, Dějiny křesťanství na Rusi. Díl 1. Kyjevská Rus, Hostinné 1996;

⁴⁹ Srov. František STELLNER, Rusko a střední Evropa v 18. století. Praha 2009.

spisovatele a teatrologa Edvarda Radzinského (1936)⁵⁰, britské spisovatelky Carolly Erickson (1943),⁵¹ britského právníka a ekonoma Edgara Knoblocha (1927)⁵² a britské historičky Catrine Clayové ().⁵³ Zajímavostí přístupu Clayové je skutečnost, že nepojednává jen o Rusku, ale paralelně i o dění ve třech evropských zemích. Jde jí totiž o porovnání vývoje ve Velké Británii, Německu a Rusku, zejména osudů a vzájemných vazeb jejich spřízněných představitelů, tedy britského krále Jiřího V., německého císaře Vilém II. a ruského cara Mikuláše II. Pro českou rusistiku paralelní způsob zpracování téměř neznající je to nepochybně inspirativní přístup.

Tradiční zájem historiků i širší veřejnosti o postavu Grigorije Rasputina prokazuje práce R. Vlčka snažící se osobnost Rasputin zasadit do širších souvislostí politického a duchovního vývoje Ruska počátku 20. století.⁵⁴ Knižní zevrubnější rozbor ovšem i v tomto případě supluje zahraniční překlady.⁵⁵

Poslední dvě desetiletí nepatří v české rusistice k době, ve které by se zevrubně studovalo téma ruských revolucí. Pouze Michal Reiman (1930) v roce 1991 vydal reedici své syntézy o ruské revoluce 1917⁵⁶ a R. Vlček analyzoval události z jara roku 1917.⁵⁷ Tato torza jsou v kontrastu ke světové rusistice, která se k fenoménu ruské revoluce vrací. A to v širokých souvislostech kulturně sociálního, politického i hospodářského vývoje Ruska a Sovětského svazu.⁵⁸ O velkém dluhu české rusistiky ve vztahu k problémům ruské revoluce svědčí, že největší autoritou ve vztahu k ruské revoluci jsou v českém prostředí překlady prací

---

⁵⁰ Srov. Edvard RADZINSKIJ, *Poslední car. Zavraždění Mikuláše II. a jeho rodiny*. Praha 1993; TÝŽ, *Alexandr II.: poslední velký car*. Praha 2007.

⁵¹ Srov. Carolly ERICKSON, *Alexandra*. Praha 2003.

⁵² Edgar Knobloch se pokusil zhodnotit význam perských, tureckých, byzantských a nomádských vlivů na ruskou minulost v knize *Nomádi a Rusové. Asijské vlivy v ruských dějinách*. Srov. Edgar KNOBLOCH, *Nomádi a Rusové: asijské vlivy v ruských dějinách*. Praha 2008.

⁵³ Srov. Catrine CLAYOVÁ, *Král, císař, car*. Praha 2008.

⁵⁴ Srov. Radomír VLČEK, *Grigorij Rasputin a Rusko přelomu 19. a 20. století*. In: *Teologický sborník. Ekumenický čtvrtletník pro teologii*. VIII, 1, Brno 2002, s. 15-27.

⁵⁵ Srov. Edvard RADZINSKIJ, *Rasputin*. Praha 2002.

⁵⁶ Srov. Michal REIMAN, *Ruská revoluce: 23.únor-25.říjen 1917*. Praha 1991; TÝŽ, *Ruská revoluce*, Praha 1967.

⁵⁷ Srov. Radomír VLČEK, *Rusko na jaře roku 1917. K liberalizujícímu pokusu o reformování impéria*. Sl.př. 79, 1993, s. 134-149.

⁵⁸ Srov. např. Orlando FIGES, *Lidská tragédie: ruská revoluce 1891-1924*. Praha, Plzeň 2000; Martin MALIA, *Sovětská tragédie. Dějiny socialismu v Rusku v letech 1917-1991*. Praha 2004.

představitele britské tradicionalistické školy Richarda Pipesa (1923). Mezi nejvýznamnější patří Pipesovy *Dějiny ruské revoluce*⁵⁹, *Rusko za starého režimu*⁶⁰ a *Vlastnictví a svoboda*⁶¹. Některé historiky dílčím způsobem zaujal vznik a vývoj ruských a sovětských politických stran. Přesto v této oblasti není k dispozici žádná nová práce českého autora monografického charakteru.⁶²

Pro následující období byla pozornost věnována některým aspektům vnitřního vývoje či vnějšího vývoje SSSR. Ale vskutku jen některým. Např. k osobě Trockého vyšel pouze překlad jeho životopisu a několik překladů jeho prací o ruské revoluci.⁶³ S ohledem na předchozí politický vývoj v Československu jaksi přirozeně zaujaly aspekty stalinizace⁶⁴ a destalinizace.⁶⁵ Ovšem pouze výběrově. Totéž platí o širším kontextu, v jehož rámci byla sledována problematika totalitarismu. Z autorů je třeba zmínit zejména Zdeňka Sládka⁶⁶, Václava Vebera⁶⁷, Michala Reimana⁶⁸ a Emila Voráčka (1950). Genezi kultu osobnosti se zabývali Eduard Vlček

---

⁵⁹ Srov. Richard PIPES, *Dějiny ruské revoluce*. Praha 1998.

⁶⁰ Srov. Richard PIPES, *Rusko za starého režimu*, Praha 2004

⁶¹ Srov. Richard PIPES, *Vlastnictví a svoboda*. Praha 2008.

⁶² Radka LAINOVÁ, Lotyšští střelci v ruské revoluci 1917. In: *Historický obzor* 9, 1998, s. 203-211; Václav VEBER, *Komunistický experiment v Rusku 1917-1991*. Malé dějiny SSSR. Praha 2001; TÝŽ, Fanja Kaplanová a rudý teror. In: *Sl.př.* 81, 1996, s. 224-228; TÝŽ, *Komunistický experiment v Rusku. I-II. Občanská válka 1917-1921; III. Sovětské Rusko 1921-1925*. In: *Historický obzor* 3-4, 1992, 1993, s. 255-257, 281-286, 87-91.

⁶³ Srov. Lev Davydovič TROCKIJ, *Můj život*. Praha 2010; Lev TROCKIJ, *Co je permanentní revoluce?* Olomouc 2000; Lev D. TROCKIJ, *Říjnová revoluce*, Praha 200; TÝŽ, *Zrazená revoluce: co je SSSR a kam spěje*. Brno 1995.

⁶⁴ Srov. Zdeněk SLÁDEK: *Doba Leninovy utopie (Sovětské Rusko v letech 1917-1922)*. In: *Sl.př.* 77, 1991, s. 43-55; Zdeněk SLÁDEK: *Stalinská éra ve vývoji sovětské společnosti - vybočení nebo kontinuita?* In: *Sl.př.* 76, 1990, s. 464-484.

⁶⁵ Srov. Vladislav MOULIS, *Neobyčejný život Nikity Sergejeviče. N. S. Chruščov a jeho doba*. Praha 2006.

⁶⁶ Srov. Zdeněk SLÁDEK: *Doba Leninovy utopie (Sovětské Rusko v letech 1917-1922)*. In: *Sl.př.* 77, 1991, 43-55; Týž, *Stalinská éra ve vývoji sovětské společnosti - vybočení nebo kontinuita?* In: *Sl.př.* 76, 1990, 464-484; *Stalinův totalitarismus. I-II*. In: *Sl.př.* 77, 1991, 124-139, 226-240.

⁶⁷ Srov. *Za svobodu a demokracii I. Odpor proti komunistické moci 1*. Usp. Jaroslav CUHRA a Václav VEBER, Praha 1999.

⁶⁸ Srov. Michal REIMAN, *O komunistickém totalitarismu a o tom, co s ním souvisí*. Praha 2000.

(1940), Miroslav Teichman a Václav Veber.⁶⁹ Je překvapivé, že opět jen okrajově byla zpracovávána témata vztahující se k problematice GULAGů a stalinských čistek.⁷⁰

Z vnějších souvislostí byla zkoumána zejména problematika zahraniční intervence 1918-1921, zahraniční politiky SSSR,⁷¹ spolupráci Rudé armády s Reichswehrem ve 20. letech,⁷² postoje SSSR k Hitlerovu nástupu k moci v Německu v r. 1933,⁷³ sovětsko-německého paktu. Nad realitou sovětské zahraniční politiky se poněkud teoretičtěji zamýšlí Vít Smetana (1973).⁷⁴ Bohuslav Litera publikoval první českou syntetizující práci o genezi a proměnách Rudé armády.⁷⁵

Přesto se domnívám, že není nutné ze stavu české rusistiky propadat depresi. Konference, sborníky z nich a další dílčí příspěvky českých historiků k tématu interpretace ruské revoluce vytvářejí předpoklady jejího dalšího studia.⁷⁶ V interpretacích se jedná jak o analýzu starších,⁷⁷ tak novějších názorů⁷⁸ na ruskou revoluci, prostředí ruské (východoevropské)⁷⁹, středoevropské⁸⁰ i západoevropské.⁸¹ Pozitivní jistě je, že interpretace ruské revoluce je v českém prostředí sledována rovněž jako historiografické téma. Je potěšitelné, že po letech téměř zcela absentujícího studia ruského dějepisceví se v posledních

---

⁶⁹ Srov. Eduard VLČEK: Geneze kultu osobnosti a jeho státoprávní aspekty. Brno 1994; Miroslav TEJCHMAN, Stalinova říše zla, Praha 1992; Václav VEBER: Stalin. Stručný životopis, Praha 1996.

⁷⁰ Srov. Mečislav BORÁK, České stopy v gulagu. Z výzkumu perzekuce Čechů a občanů ČSR v Sovětském svazu. Opava 2003.

⁷¹ Srov. Pavel DUFEK, Rapallská smlouva. In: Historický obzor 7, 1996, s. 24-29.

⁷² Srov. Petr HAVEL, Spolupráce Reichswehru a Rudé armády 1920-1933. In: Historie a vojenství 40, 1991, s. 28-47;

⁷³ Srov. Václav VEBER: Sovětský svaz a Hitlerův nástup k moci (Trockij proti Stalinovi). In: Sl.př 79, 1993, s. 285-295.

⁷⁴ Srov. Vít SMETANA, Vítězství geopolitiky nad ideologií: sovětsko-německý pakt 1939, Dějiny a současnost 21, 1999, s. 22-27; TÝŽ: Sovětská hrozba očima Foreign Office na podzim 1939. In: Dějiny a současnost 18, 1996, s. 46-50.

⁷⁵ Srov. Bohuslav LITERA, Historie Rudé armády 1917-1941. Praha 2009.

⁷⁶ Srov. Jiří HANUŠ, Radomír VLČEK (eds.), Interpretace ruské revoluce 1917. Brno 2008.

⁷⁷ Srov. Radomír VLČEK, Ruské revoluce a T. G. Masaryk. Ke kořenům interpretace ruských revolucí v roce 1917 v českém prostředí. In: Jiří HANUŠ, Radomír VLČEK (eds.), Interpretace ruské revoluce 1917. Brno 2008, s. 9-26.

⁷⁸ Srov. Jan HOLZER, Fenomén ruské revoluce a politologovo oborové curriculum. Jiří HANUŠ, Radomír VLČEK (eds.), Interpretace ruské revoluce 1917. Brno 2008, s. 109-121.

⁷⁹ Srov. Josef ŠAUR, Ruské revoluce v pojetí ruské emigrace na příkladu P. N. Miljukova. In: Jiří HANUŠ, Radomír VLČEK (eds.), Interpretace ruské revoluce 1917. Brno 2008, s. 54-68.

⁸⁰ Srov. Jan DVOŘÁK, Jan Slavík a Jan Kucharzewski: srovnání interpretací ruské revoluce. Jiří HANUŠ, Radomír VLČEK (eds.), Interpretace ruské revoluce 1917. Brno 2008, s. 69-87.

⁸¹ Srov. Václav VEBER, Interpretace ruských revolucí v západní historiografii meziválečného období. W. Gurian – B. Souvarine. In: Jiří HANUŠ, Radomír VLČEK (eds.), Interpretace ruské revoluce 1917. Brno 2008, s. 47-53.

letech k tomuto tématu někteří čeští historici blíží. Doposud v české historiografii moderní syntetické zpracování ruského dějepisectví absentuje. Příručku amerického historika Georga G. Iggerse (1926) *Dějepisectví ve 20. století*,⁸² která se o ruském a sovětském dějepisectví zmiňuje jen na několika stranách, doplňují pouze analytické studie. Jejich autory jsou zejména Václav Veber⁸³, Josef Šaur (1981) a Radomír Vlček⁸⁴. Kladem jistě je, že v nich nejde jen o „klasická“ historiografická zpracování pojednávající o jednotlivých osobnostech, ale i o historiografické reflexe významných evropských událostí.⁸⁵

Zamyšlení nad smyslem ruských dějin a filozofie ruských dějin v českém prostředí příliš ani v posledních dvaceti letech nenajdeme, a proto je třeba ocenit zamyšlení kardinála Tomáše Špidlíka (1919-2010) a překlady *Dějiny ruské filosofie* Nikolaje I. Losského (1870-1965)⁸⁶ a Alexandra I. Solženicyna (1918-2008)⁸⁷. Smysl ruské minulosti lze pak dobře identifikovat z české edice prací Nikolaje A. Berďajeva (1874-1948).⁸⁸

Podobně z metodologického i tematického hlediska jsou inspirativní Pipesovy vzpomínky.⁸⁹ A to i proto, že česká rusistika memoáry neoplývá. Lze vyzdvihnout český překlad vzpomínek předního ruského historika Arona Ja. Gureviče (1924-2006).⁹⁰ Významným počinem pro dějiny české rusistiky je pak kniha vzpomínek českého historika moderních ruských dějin pobývajícího několik desetiletí v německém prostředí Michaila Reimana,⁹¹ kdežto vzpomínky Josefa Macůrka se rusistiky dotýkají jen velmi okrajově.⁹²

---

⁸² Srov. Georg G. IGGERS, *Dějepisectví ve 20. století*. Od vědecké objektivity k postmoderní výzvě. Praha 2002.

⁸³ Srov. Václav VEBER, Vasilij Ključevskij, ruský historik evropského významu a jeho Moskevská škola. In: *Historik v proměnách doby a prostředí – 19. století*. K vydání připravili Jiří HANUŠ a Radomír VLČEK. Brno 2007, s. 121-128.

⁸⁴ Srov. Radomír VLČEK, Konstantin Dmitrijevič Kavelin: profesionalizace ruského dějepisectví 19. století (příklad tvůrce státoprávní školy). In: *Historik v proměnách doby a prostředí – 19. století*. K vydání připravili Jiří HANUŠ a Radomír VLČEK. Brno 2007, s. 99-120.

⁸⁵ Srov. Radomír VLČEK, Fenomén revoluce a evoluce v koncepci ruského historika Nikolaje Karejeva. In: *Cestou dějin. K počtě prof. PhDr. Svatavy Rakové, CSc.* Praha 2007, s. 325-340.

⁸⁶ Srov. Nikolaj I. LOSSKIJ, *Dějiny ruské filosofie*. Velehrad 2004.

⁸⁷ Srov. Alexandr I. SOLŽENICYN, *Rusko v troskách*. Praha 1999.

⁸⁸ Srov. Nikolaj A. BERĎAJEV, *Ruská idea, Základní otázky ruského myšlení 19. a počátku 20. století*. Praha 2003.

⁸⁹ Srov. Richard PIPES, *VIXI. Paměti nezařaditelného*. Praha 2005.

⁹⁰ Srov. Aron Jakovlevič GUREVIČ, *Historikova historie*. Praha 2007.

⁹¹ Srov. Michal REIMAN, *Rusko jako téma a realita doma a v exilu. Vzpomínky na léta 1968-1990*. Praha 2008.

⁹² Srov. Josef MACŮREK, *Úvahy o mé vědecké činnosti a vědeckých pracích*. Brno 2008.

Co se týče ruských dějin zasazených do širších souvislostí obecně historického procesu, pak je třeba zejména zmínit práci Jiřího Hanuše (1963),⁹³ Aleše Skřivana (1944)⁹⁴ či Ivana Kulhánka ()⁹⁵. Kolektivní monografie *Evropa a její duchovní tvář. Eseje-komentáře-diskuse* pak přináší z geograficko-politického, historicko-politického s demograficko-sociálního pohled na rozmanitost ideologií se zaměřením na kulturně náboženské prostředí.⁹⁶

Atraktivitu rusistických bádání zvýrazňují některé záhady či zdánlivě stěží vysvětlitelné jevy. I v jejich popisu má česká rusistika rezervy. Německý spisovatel a novinář Heinz G. Kosalik (1921-1999) se např. v 80. letech 20. století intenzivně věnoval otázce tzv. jantarové komnaty.⁹⁷ Totéž téma zaujalo českého amatérského historika Petra Vokáče (1940).⁹⁸ Čtenářsky nejpřitažlivější prací o jantarové komnatě je ovšem překlad knihy britských investigativních žurnalistů Catherine Scott-Clarkové (1965) a Adriana Levyho (1965).⁹⁹ Obdobná situace je v případě záhady na pomezí historie a přírodních věd vinoucí se k tzv. tunguzskému meteoritu. Od jeho „výbuchu“ uplynulo stoleté výročí v červnu 2008.¹⁰⁰

Samostatný problém, který je rovněž součástí rusistických bádání, je otázka emigrace. Téma ruské emigrace v meziválečném Československu se stalo na počátku devadesátých let, vzhledem k dosavadní nemožnosti objektivního studia, atraktivním.¹⁰¹ Pozornosti se však

---

⁹³ Srov. Jiří HANUŠ, *Historie moderní doby. Rozhovory o základních pojmech, událostech a problémech 19. století*. Brno 2004.

⁹⁴ Srov. Aleš SKŘIVAN, *Evropská politika 1648-1914*. Praha 1999.

⁹⁵ Srov. Ivan KULHÁNEK *Klopýtání přes budoucnost. Dějiny Evropy od Vídeňského kongresu 1815 do roku 2005*. Praha 2008.

⁹⁶ Ruskému prostředí jsou v něm věnovány studie R. Vlčka. Srov. Radomír VLČEK, *Identita ve světle negativní extrapolace*, In: Jiří Hanuš, Jan Vybíral (eds.), *Evropa a její duchovní tvář: eseje, komentáře, diskuse*. Brno 2005.

⁹⁷ Srov. Heinz G. KONSALIK, *Jantarová komnata. Na stopě jedné z neobjasněných záhad druhé světové války*. Brno 2008. Původní německé vydání vyšlo v Mnichově v roce 1988.

⁹⁸ Srov. Petr VOKÁČ, *Tajemství jantarové komnaty. ... Kde byl ukryt „osmý div světa“? Vedou stopy do Čech ...? Ústí nad Labem 2001*.

⁹⁹ Srov. Catherine SCOTT-CLARK, Adrian LEVY, *Jantarová komnata. Největší podvod dvacátého století, o němž se nemluvilo*. Praha 2005.

¹⁰⁰ Srov. Jan A. NOVÁK, *Tunguzský meteorit záhady víc než jedno století*, Praha 2008 a diplomat a geolog Jiří Jiránek *Výbuch nad tajgou. Napínává „vědecká detektivka“*. Praha 2008.

¹⁰¹ Srov. např. *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945*. Praha 1993; *Práce ruské, ukrajinské a běloruské emigrace vydané v Československu 1918-1945 (Bibliografie s bibliografickými údaji o autorech)* Praha 1996; Josef KOLEJKA, *Ruská politická emigrace v západní Evropě 1849-1860*. In: SPFFBU © 40, 1991, 38, s. 27-52. Martin C. PUTNA, *Rusko mimo Rusko. Dějiny a kultura ruské emigrace 1917-1991. I*. Brno 1993; Martin C. PUTNA, Miluše ZADRAŽILOVÁ, *Rusko mimo Rusko. Dějiny a kultura ruské emigrace 1917-1991*. Brno 1994.

dočkal i opačný fenomén, tj. české vystěholectví na Rus.¹⁰² Cenná byla v tomto směru rovněž práce Ústavu etnografie a folkloristiky.¹⁰³

Kromě výhradně rusistických témat pokračovalo v 90. letech 20. století a v prvním desetiletí 21. století rovněž studium česko-ruských vztahů. Česko-ruské vztahy se však zpracovávaly jen okrajově a pouze v rámci dílčích témat. Poněkud lepší situace byla z hlediska osobnosti Tomáše G. Masaryka. Jde zejména o studie Vratislava Doubka (1965) završené jeho monografií T. G. Masaryk a česká slovanská politika 1882-1910 (Praha 1999), v níž je Masarykovo kritické rusofilství zasazeno do širších souvislostí českého vidění Ruska druhé poloviny 19. a počátku 20. století. Podobně je tomu, i když ne tak výrazně, v syntetických pracích o T. G. Masarykovi, např. Jaroslava Opata (1924)¹⁰⁴ nebo francouzského historika Alaina Soubigou (1965), jehož český překlad monografie o Masarykovi vyšel v roce 2004.¹⁰⁵ Masarykovu vztahu k Rusku a rusofilství se intenzívně věnoval rovněž Radomír Vlček, především pak v kontextu českého slovanství a ruského politického myšlení druhé poloviny 19. a počátku 20. století.¹⁰⁶

Existence ruského impéria po staletí ovlivňovala dění v českém prostředí. Byly a jsou mu proto vlastní úvahy o Rusku a Evropě. Pozitivně lze nesporně hodnotit ediční počín Masarykova ústavu vydat v rámci reedice Masarykových děl poprvé v českém vydání v úplnosti jeho úvahy o Rusku a Evropě.¹⁰⁷ Upozornit je rovněž nutné na mezinárodní vědeckou konferenci TGM, Rusko a Evropa, která se uskutečnila v Praze 12.- 14. září 1997 a na konferenci TGM a ruské revoluce, která se uskutečnila 15. listopadu téhož roku v Hodoníně.¹⁰⁸ Z hlediska úvah o Rusku a Evropě byly nesporně zajímavé i několik studií.¹⁰⁹

V rámci moderní české rusistiky ojedinělou prací je ediční počín Vratislava Doubka vztahující se ke korespondenci spisovatele a pravoslavného kněze Michaila F. Rajevského,

---

¹⁰² Srov. Jaroslav VACULÍK, Dějiny volyňských Čechů I. Léta 1868-1914, Praha 1997, II. 1914-1945. Praha 1998, III. Praha 2001.

¹⁰³ Srov. Češi v cizině 6. Příspěvky ze semináře Vliv subjektivních a objektivních faktorů na proměny etnicity u českého etnika v zahraničí a po reemigraci. Praha 1992

¹⁰⁴ Srov. Jaroslav OPAT, Průvodce životem a dílem T. G. Masaryka. Česká otázka včera a dnes. Praha 2003.

¹⁰⁵ Srov. Alain SOUBIGOU, Tomáš Garrigue Masaryk. Praha-Litomyšl 2004.

¹⁰⁶ Srov. např. Radomír VLČEK, Nacionalismus, panslavismus a neoslavismus – pokusy o řešení krize ruského impéria na přelomu 19. a 20. století. Sl.př. 80, 1994, s. 1-17.

¹⁰⁷ Srov. Tomáš G. MASARYK, Rusko a Evropa. Studie o duchovních proudech v Rusku. Praha 1995-96.

¹⁰⁸ Srov. Mezinárodní konference. TGM, Rusko a Evropa, dílo – vize- přítomnost. Sl.př. 83, 1997, s. 450-455

¹⁰⁹ Srov. Milan ŠVANKMAJER, Rusko a Evropa, Evropa a Rusko. Sl.př. 82, 1996, s. 349-356.

kteřý jako duchovní správce ruského vyslanectví ve Vídni zprostředkoval kontakty Čechů a dalších rakouských Slovanů s ruskými vládními, kulturními i vědeckými činiteli.¹¹⁰

Podstatnou částí jsou nové edice, zejména dokumentů diplomatické provenience, bohužel však jen z českých archivů. Na jejich přípravě se podíleli osvědčení archiváři-historici Helena Nováčková (1951), Ivan Šťovíček (1938), Miroslav Tejchman (1938) a Jan Němeček (1963).¹¹¹ J. Němeček se kromě pečlivé práce na edicích dokumentů věnuje i podrobným studiím z dějin československé diplomacie, E. Beneše ve vztahu k sovětskému partneru, i ve vztahu k sovětsko-finské válce.¹¹² Málo známý vývoj postoje sovětského vedení k myšlence samostatného slovenského státu tematizoval Jan Rychlík (1954).¹¹³

Do dějin česko-ruských vztahů nepochybně patří problematika československých legií v Rusku. Výsledky výzkumu byly kromě statí a konferenčních vystoupení Karlem Pichlíkem (1928-2001), Bohumírem Klípou (1929), Jitkou Zabloudivou (1966), Miroslavem Honzíkem (1928), Miroslavem Gregorovičem (1949), Miroslavem A. Fryščkem (1957) a Jaroslavem Křížkem (1924-2008) uveřejněny v samostatných publikacích¹¹⁴. Na jejich vrcholu stojí čtyřdílná práce českého historika pobývajícího po desíletí v zahraničí Victora Miroslava Fice (1922-2005).¹¹⁵ Tematicky je dobře zastoupeno zkoumání osudů českých vystěhovalců v Rusku a jejich podíl na boji za nové Československo.¹¹⁶

---

¹¹⁰ Srov. Vratislav DOUBEK (ed.), *Cesty na východ. Češi v korespondenci M. F. Rajevského*. Praha 2006.

¹¹¹ Srov. *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945. Dokumenty*. Díl 1. (březen 1939-červen 1943). Ed. Jan NĚMEČEK - Helena NOVÁČKOVÁ - Ivan ŠŤOVÍČEK - Miroslav TEJCHMAN. Praha 1998; Díl 2. (červenec 1943-březen 1945), Praha 1999.

¹¹² Srov. Jan NĚMEČEK: *Československá diplomatická mise v Moskvě (březen-prosinec 1939)*. Věnováno památce doc. dr. Františka Janáčka. In: *Moderní dějiny* 4, 1996, s. 221-277; TÝŽ, *Edvard Beneš a Podkarpatská Rus 1939-1945*. In: *Závěrečná fáze druhé světové vojny a oslobodenie Slovenska*. Bratislava 1996, s. 174-181; TÝŽ: *Edvard Beneš a Sovětský svaz 1939-1940*. In: *SHS* 23, 1997, s. 179-193; TÝŽ: *Československý zahraniční odboj a sovětsko-finská válka 1939 - 1940*. In: *Moderní dějiny* 3, 1995, s. 139-158.

¹¹³ Srov. Jan RYCHLÍK: *Postoj SSSR k myšlence samostatného Slovenska za druhé světové války*. In: *SHS* 23, 1997, s. 195-204.

¹¹⁴ Srov. Např. Karel PICHLÍK, Bohumír KLÍPA, Jitka ZABLOUDILOVÁ, *Českoslovenští legionáři (1914 - 1920)*, Praha 1996; Miroslav HONZÍK: *Legionáři.*, Novinář Praha 1990; Miroslav GREGOROVICH: *První československý odboj. Čs. legie 1914-1920*. Praha 1992; Robert SAK: *Anabáze. Drama československých legionářů v Rusku (1914 - 1920)*. Praha 1996; Miloslav A. FRYŠČOK: *Legionáři, car a rudá vlajka*. Brno 1998.

¹¹⁵ Srov. Victor Miroslav FIC, *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa 1914-1918*. Praha 2006, Brno 2007,

¹¹⁶ Srov. Ivan SAVICKÝ, *Češi v Rusku a Rusové v Čechách 1914-1938*. Praha 1999; *Kapitoly z dějin volyňských Čechů*. Sborník historických souborných, vědeckých a

Do dějin česko-ruských vztahů lze zařadit rovněž historiografické práce o starších českých historících, kteří se zabývali dějinami Ruska a Sovětského svazu. Mezi nimi je třeba zejména zmínit Jana Slavíka, jehož práce *Leninova vláda* vyšla v roce 2009 v reedici. O Slavíkovi vyšla monografie z pera Jaroslava Boučka¹¹⁷. Lze ji chápat i jako svérázné vyjádření Jaroslava Boučka (1952) k interpretaci dějin, jimiž se Slavík zabýval. Syntetickou formou zpracoval přehled české historiografie po druhé světové válce Josef Hanzal (1934-2002).¹¹⁸ I když východoevropským dějinám v nich není věnována zvláštní pozornost, lze se v ní seznámit s jednotlivými autory-historiky a s jejich stěžejními pracemi. Některé zde uvedené české historiky politický vývoj v Rusku a sovětském svazu zaujal.¹¹⁹

---

memoárových prací. [Koordinátor]: Vladimír P. DUFEK, 1997; Václav ŠIMEK, *U nás na Volyni*. Sokolov 1993.

¹¹⁷ Srov. Jaroslav BOUČEK, Jan Slavík. *Příběh zakázaného historika*. Praha 2002.

¹¹⁸ Srov. Josef HANZAL, *Cesty české historiografie 1945-1989*. Praha 1999.

¹¹⁹ Srov. Radomír VLČEK: Rusko na jaře r. 1917. K liberalizujícímu pokusu o reformování impéria. In: *Sl.př.* 79, 1993, s. 134-149; Vladimír GONĚC: Strana lidové svobody (kadeti) a národnostní otázka v Rusku v roce 1917. (Období dvojvlády.) In: *SPFFBU(C)* 38-39, 1989-1990, s. 7-25; Vladimír GONĚC: Strana socialistů-revolucionářů (eseři) a národnostní otázka v revolučním roce 1917 v Rusku. In: *SHS* 18, 1992, s. 150-189; Jaroslav Křížek, K pokusu o ustavení koaliční vlády v Rusku v polovině listopadu 1917. In: *Historie a vojenství* 40, 1991, s. 18-44.

Proč hledíme s despektem na ruské dějiny?

České studium dějin Ruska, Sovětského svazu a česko-ruských / československo-sovětských vztahů prošlo za uplynulých dvacet let mnohými pozitivními tematickými i metodologickými proměnami. Jejich původ ovšem netkvěl pouze v uplynulém dvacetiletí. Zřetelný vliv na ně měl předchozí vývoj české rusistiky determinovaný ovšem, a to často negativně, politickým vývojem českého a ruského prostředí 19. a 20. století. Pozitivní vztah k ruské minulosti se odrážel především v tradičním kriticky rusofilském pojetí. Proti němu ovšem negativně působila nekritická idealizace ruské / sovětské minulosti tkvící svými kořeny rovněž v 19. století. Intenzívně se rozvíjela v meziválečné době radikálně levicovými kruhy hledajícími v revolučním Rusku hlavní oporu svých zpolitizovaných vizí. Apriorní nadřazování ruských / sovětských vzorů a pokusy sledovat v ruských / sovětských dějinách jen tzv. pokrokové stránky, myšleno zejména to, co šlo k socialistické revoluci, se pak zvláště intenzívně projevilo v poválečném Československu. Tradiční kriticky analyzovaná témata ruské / sovětské minulosti byla opuštěna, na jejich místo nastoupil apriorní akcent dogmatu. Signifikantní je název dlouholetého projektu státního plánu základního výzkumu akademických pracovišť – Předpoklady socialistických revolucí. Stejně tak nelze přehlédnout fakt, že studium Ruska, Sovětského svazu a česko-ruských / československo-sovětských vztahů patřilo v období dominance marxistické metodologie k nejvíce zpolitizovaným částem české historiografie. Na této skutečnosti se podílel nejen rok 1948 a s ním spojené převzetí státní moci komunistickými vůdci, ale i rok 1968 a 1989. Zatímco padesátá léta 20. století přinesla jednoznačnou dominanci všeho marxisticky orientovaného a zcela nekritické napodobování sovětských vzorů, šedesátá léta vnesla výraznou změnu. Zejména tzv. generace osmašedesátníků vytvořila výrazně inovační model českého rusistického bádání. Jenomže ve fázi tzv. normalizace jí bylo znemožněno působit, její část odešla do emigrace. Nejvýraznějším příkladem takovýchto osobností zabývajících se dějinami Ruska a Sovětského svazu byl Michal Reimann, který si díky emigraci udržel jak kontakt se soudobou západoevropskou tak i východoevropskou vědou.

Když pak v listopadu 1989 nastal sametovou revolucí v českém prostředí zásadní politický přelom, byla to právě skupina osmašedesátníků a v jejím rámci především emigrantů, která nově se formulující české historické rusistice stavějící se na generaci historiků začínajících svoji tvorbu v osmdesátých letech 20. století zprostředkovala zásadní modernizační metodologické a tematické přístupy. Objevily se však generační spory mezi touto generací, generací osmašedesátníků a generací začínající svoji tvorbu až po sametové revoluci. Odlišný pohledem na soudobé i minulé Rusko byl v těchto sporech přínosný,

škodilo však apriorní osočování ovlivněné obecně rozšířeným pohledem, že všeho, co se nacházelo na východ od českých hranic, bylo v uplynulých desíletích příliš mnoho a že je třeba se od vlivu z východu všemožně oprostít. Šlo o jeden z hlavních důvodů, proč byla rušena specializovaná pracoviště na ruské a východoevropské prostředí a proč se jen s velkými potížemi dařilo udržet tradiční periodika zaměřená na dějiny východní a jihovýchodní Evropy a publikovat několik tematických na ruské prostředí zaměřených sborníků. Jisté, i když stále ještě nedostatečné zlepšení v tomto směru nastalo až v následujícím desíletí. Např. na brněnské univerzitě v Ústavu slavistiky se podařilo založit a vydat nový časopis *Novaja rusistika* a internetový časopis *Proudy*. Je to nejen ukázka možností české rusistiky, ale i jejího interdisciplinárního přístupu, který bude nepochybně nezbytný pro rusistická bádání v dalších letech.

Podíváme-li se na témata, která byla v době po sametové revoluci zpracovávána, pak na prvním místě je třeba upozornit na téma ruské emigrace. V závěsu za ním se pohybují dílčí problémy sovětských dějin, např. role armády. Občas se ještě objevují problémy ruského politického a filozofického myšlení. Po sametové revoluci naopak zcela absentuje téma ruských revolucí. Výjimečným pokusem alespoň se tohoto tématu dotknout byl pokus o interpretaci ruské revoluce navazující na starší projekt o interpretaci francouzské revoluce. K vlastnímu novému pohledu na ruskou revoluci, a to jak v obecném tak konkrétním smyslu se české dějepisectví nepropracovalo. Proč? Patrně proto, že se sociálně ekonomická problematika ruského a sovětského prostředí stala choulostivou záležitostí. Na počátku 21. století bylo toto téma oživeno pouze v rámci českého prostředí. Ruské, které se bytostně nabízí ke srovnání, bylo zcela opuštěno. Podobně tomu bylo i u dalšího, domněle předchozími desíletím dostatečně zmapovaného problému - dělnického a rolnického hnutí. Západoevropské dějepisectví věnuje hodně pozornosti proměnám stratifikace ruské a sovětské společnosti. České prostředí nikoli. A navíc se jen okrajově věnuje ruskému a sovětskému politickému systému. Že by se obávalo jeho napodobení extrémními kruhy?

Stále nosný úkol studovat problémy česko-ruských a československo-sovětských vztahů vytyčil ve třicátých letech 20. století Josef Macůrek. Znovu se k tomuto úkolu vrátilo české dějepisectví bezprostředně po druhé světové válce a pak v šedesátých letech 20. století. I když byl tento úkol jasně a zřetelně definován i v první polovině devadesátých let 20. století, doposud ucelené monografické zpracování neexistuje. Existují pouze dílčí práce typu výše zmíněné publikace Nikolaje Savického.

Ještě horší situace je v obrazu úlohy Ruska a Sovětského svazu v českém prostředí. Dílčí práce ani zdaleka nedosahují úrovně našeho severního souseda, Polska, které se tomuto

fenoménu věnuje tradičně. Odpověď tkví ve stávajícím despektu českého prostředí vůči ruským / sovětským dějinám. Stále přežívá pocit, že východ musíme buď milovat, nebo nenávidět. A že ten, kdo se ruskými, východoevropskými dějinami zabývá, patří k jedné nebo druhé skupině. Černobílé zpolitizované pohledy determinované politickou situací brání objektivním pohledům a snahám podat reálný obraz. Do jisté míry je to oprávněné. Na otázku, proč tomu tak je, lze totiž odpovědět konstatováním, že české prostředí nemá v důsledku čtyřicetileté dominance marxistické metodologie a tematiky dostatečně zpracována konkrétně historická témata vztahující se k Rusku a Sovětskému svazu. Jenomže ve skutečnosti se jedná jen o zástupné vysvětlení. Hlavní důvod tkví v neochotě zevrubně se do problémů ruského prostředí ponořit. Od počátku devadesátých let 20. století převládá mínění, že vše, co směřovalo z východu do českého prostoru, bylo negativní, brzdilo rozlet českého prostředí a jeho modernizaci chápanou striktně v západoevropském smyslu. Proč tedy studovat něco, co bylo negativní, brzdící. Jakoby zapadla skutečnost, že je třeba znát svoje okolí, poučit se z chyb a omylů, definovat vlastní identitu nejen na bázi pozitivního ale i negativního. I když, lze skutečně vše, co šlo z východu hodnotit negativně?

Česká rusistická studia v uplynulých dvou desetiletích rozhodně nepatřila k marginálním záležitostem české historiografie. Přesto, že v roce 1993 došlo ke zrušení specializovaného akademického pracoviště, rusistická studia nezašla na úbytě. Analogicky situaci v západních zemích, ve kterých se od počátku devadesátých let rozproutila diskuse o smysluplnosti „Ostforschung“ v etapě překonání politického bipolárního dělení světa na východní a západní svět, došlo k začlenění rusistických, slavistických a obecně východoevropských studií do širšího mezinárodního kontextu.¹²⁰ Z tohoto pohledu lze jistě pozitivně hodnotit sledování ruských a širše východoevropských dějin na zřetelnější pramenné bázi, stejně jako svobodnou, většinou od aktuálních reflexí se odvíjející volbu témat. Jenomže jedním z největších problémů je absence specializované bibliografie. K ruské problematice za období, které nás dělí od listopadu 1989, byť výběrově, nejsou prakticky žádné k dispozici.

Co se týče kvantifikace, představují devadesátá léta v českém dějepisectví ruská, sovětská a východoevropská studia vůbec pozoruhodný celek. Problém ovšem tkví v absenci mezioborového studia umožňující např. identifikovat smysluplnost východoevropských studií z geografického, jazykovědného, literárněvědného, etnografického aj. pohledu.

Pozitivně lze zajisté hodnotit i skutečnost, že období po listopadu 1989 otevřelo řadu nových výzkumných témat a že se zvýšila dostupnost doposud utajovaných archiválií. Nově

otevřené možnosti přístupu k archivním pramenům skýtají možnost nového, objektivního zhodnocení dříve ideologicky zprofanovaných témat, mezi které náleží československo-sovětské vztahy v období mezi dvěma světovými válkami, v období druhé světové války, a jejich jednotlivé aspekty (mj. v poslední době zcela opominuté vztahy KSSS - KSČ atd.). Je cenné, že se objevily, byť i v torzu nové edice dokumentů československo-sovětských vztahů. Je ovšem škoda, že dosud nedošlo k tak úzké spolupráci odborníků z České republiky a Ruska, aby byly publikovány v širším množství dokumenty z ruských archivů. Je zjevné, že v české společnosti budou preferována témata, která úžeji souvisí s českými dějinami, bohemikálně orientovaná, že budou také tvořit jádro studií. To však nic nemění na výše uvedeném významu studií orientovaných přímo na Rusko a teritoria bývalého SSSR.

Aktuální stav české historické rusistiky rozhodně neopravňuje hovořit o systematickém zkoumání ruských / sovětských dějin. Pozitivní je otevření možností studovat v západoevropských zemích, což je zejména pro ozřejnění vztahů ruského impéria k ostatním zemím velmi cenné, možnost kontaktů s východoevropskými badateli se však naopak dramaticky snižuje. Výhodou v tomto směru je navázání cenných kontaktů se specializovanými západoevropskými pracovišti pevně zakotvených ve struktuře tamního dějinného bádání.¹²¹ Mimořádné styky byly navázány zejména s mnichovským Collegiem Carolinim.¹²²

Nicméně nezbyvá, než konstatovat, že malá pozornost je věnována nejen ruským středověkým dějinám, ale i řadě podstatných aspektů následujících století. Oproti studiu obecných dějin v jiných regionech je málo prozkoumána ruská historiografie. Velice nedostatečně jsou zpracována témata týkající se ruských koloniálních výbojů. Bílá místa stále přežívají i v problémech týkajících se rusifikace národů. Poněkud lepší je situace ve sledování ruského slovanství a jeho vztahu ke slovanství malých slovanských národů. Stále se však nedaří překonat jazykovědné stanovisko a jen nedostatečně je ozřejmována historická podstata těchto fenoménů. Nezbyvá proto, než znovu napnout síly, pokusit se o sblížení příbuzných témat a v menších či větších pracovních kolektivech znovu rozvíjet areálová

---

¹²⁰ Srov. Jaroslav PÁNEK, Slovanický přehled v rámci výzkumného programu Historického ústavu AV ČR (na prahu druhého století našeho časopisu). Sl.př. 85, 1991, s. 1-4;

¹²¹ Srov. Andreas KAPPELER, Das Universitätsfach Osteuropäische Geschichte nach dem Zusammenbruch des „Ostbloks“. Österreichische Osthefte. Zeitschrift für Mittel-, Ost- und Südosteuropaforschung 40, 1998, 3/4, s. 487-251.

¹²² V roce 1998 např. Collegium Carolinum uspořádalo za bohaté účasti českých rusistů a slavistů konferenci *Russland und die böhmischen Länder* (Jahrestagung des Collegium Carolinum 1998, Bad Wiessee 19.11.- 22.11. Podobně se uskutečnily v letech 1992 a 1993 konference věnované emigraci.

rusistická bádání. Odborná i laická veřejnost jistě očekává vznik obsažných, pramenně podložených monografií a syntéz. Témat, která byla pouze nakousnuta, je v českém prostředí značné množství. Česká rusistika však kolem nich stále pouze obchází a ponechává je rozpracována pouze pro nejužší okruh badatelů.